

Літературна освіта молоді та проблема кліпового мислення

Н. Р. Грицак

Докторант кафедри методики викладання світової літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Київ, Україна
Corresponding author. E-mail: grycak78@ukr.net

Paper received 28.10.18; Revised 02.11.18; Accepted for publication 03.11.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-181VI75-05>

Анотація. У статті розглянуто взаємопов'язані проблеми літературної освіти молоді та кліпового мислення. Охарактеризована сутність кліпового мислення як нового алгоритму сприйняття та аналізу інформації, увиразнено основні ознаки кліпового мислення. Показано, що з поняттям «кліпове мислення» пов'язані поняття «кліпова свідомість», «кліпова поведінка», «кліпова культура», що утворюють між собою взаємозумовлену послідовність. Акцентовано увагу на питанні зміни психофізіологічних характеристик сучасної молоді, яка перебуває в інтенсивному цифровому просторі. Доведено, що читання є ефективним засобом мінімізації негативного впливу кліпового мислення.

Ключові слова: літературна освіта, читання, студент, навчання, кліпове мислення, кліпова свідомість.

Вступ. Величезний інформаційний потік, у якому перебуває сучасна молодь, впливає на їхні фізіологічні якості, що обумовлює проблему уваги і зосередженості. Доволі часто вони не розуміють, чи навіть, не чують, завдання з першого разу і повільніше опановують навчальний матеріал. Крім того, для них не характерна довготривала концентрація на якомусь одному предметі, але вони вміють швидко переключатися з об'єкта на об'єкт. Дослідження специфічних психологічних ознак молоді увиразнює проблему – «кліпового мислення», адже «при проектуванні й реалізації освітнього процесу, виборі методів і засобів навчання дану проблему вже неможливо ігнорувати» [13, с. 416].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання літературної освіти сучасної молоді присвячені праці О.О. Ісаєвої [5-6], Г.Д. Клочека [7-8], Л.Ф. Мірошніченко [10] та ін. Вивчення проблеми кліпового мислення стає ключовою для таких сучасних дослідників – Ф.І. Гиренок [1-2], Д.А. Горлач [4], Г.М. Гич [3], Т.А. Удовицька [13] та ін.

Мета статті – охарактеризувати проблему кліпового мислення студентської молоді як особливої моделі пізнання світу; довести, що читання є ефективним засобом подолання проблеми кліпового мислення у

сучасних молодих людей.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження. Одним із перших, хто почав вивчати специфіку «кліповості» був канадський філософ, філолог, літературний критик Маршал Маклюен. Досліджуючи проблему глобалізації та розвиток сучасних інформаційних технологій, учений запропонував модель сприйняття, яка може призвести до витіснення лінійного тексту як такого [9]. У 90-х рр. ХХ століття російський філософ Ф.І. Гиренок увів термін «кліпове мислення» [1]. Дослідник, фокусуючи увагу на філософії сьогодення, стверджує, що «кліпове мислення креативне, а креативне мислення не може бути системним. Це, швидше, клаптикове мислення, фрагментарне. Чим більше в ньому пустоти, тим більше в ньому ступенів свободи, рухливості. Йому потрібні не логічні переходи від одного фрагмента думки до іншого, а несподіване «раптом», гра метафор» [2, с. 7]. Попри авторську «гру» словами, ці думки нам видаються слушними, оскільки засновані на глибинному проникненню у сутність аналізованого явища.

Варто підкреслити, що у багатьох публікаціях відсутнє чітке, усталене визначення поняття кліпового мислення. Порівняємо, наприклад, дефініції, запропоновані Д.А. Горлачем і Г.М. Гичем.

Д.А. Горлач	Г.М. Гич
«це психічне явище, яке характеризується фрагментарною моделлю сприйняття інформації, де процес відображення об'єктів відбувається без заглибленого послідовного розмежування і поєднання, поверхнево і алогічно, зі швидким безсистемним переключенням. Результатом такої «перцепції» є відсутність цілісної картини, проте масив охопленої інформації є набагато більшим ніж, скажімо, коли «вмикається» понятійне мислення за той же проміжок часу» [4, с. 46]	«кліпове» мислення – це процес відображення безлічі різноманітних властивостей об'єктів без урахування зв'язків між ними, що характеризується фрагментарністю інформаційного потоку, алогічністю, повною різноманітністю інформації, яка надходить до людини, високою швидкістю її надходження та сприймання» [3, с. 38]

Як бачимо, Д. А. Горлач розглядає поняття «кліпового мислення» не як «процес відображення», а значно ширше – як психічне явище.

Зауважимо, що К.Г. Фрумкін, враховуючи негативне ставлення деяких педагогів до поняття «кліпове мислення», запропонував еквівалентну дефініцію, зокрема «альтернативне мислення», аргументуючи свій варіант терміну тим, що слово «альтернатива» походить від «чергування» [15]. На думку дослідника, саме це явище є ключовим у структурі розумової діяльності сучасної молоді. Певну рацію культуролог має, але вважаємо, що загальнопоширений термін

«кліпове мислення» є більш оптимальним, адже через змістове наповнення «кліп» увиразнює сучасну сутність сприйняття інформації.

Осмислення суті кліпового мислення неможливе без виявлення факторів, що сприяли його появі (за К.Г. Фрумкіним):

- прискорення темпів життя й безпосередньо пов'язане з ним зростання обсягу інформаційного потоку, що породжує проблематику відбору і скорочення інформації, виділення головного й фільтрації зайвого;
- потреба в більшій актуальності інформації та

швидкості її надходження;

- збільшення різноманітності інформації, що надходить;
- збільшення кількості справ, якими одна людина займається одночасно;
- ріст демократії та діалогічності на усіх рівнях соціальної системи [15].

До вищезазначених факторів ми додали би, передусім, стрімкий технологічний розвиток суспільства та принципова зміна вектору контактів з представниками інших культур.

Отже, кліпове мислення – це новий алгоритм сприйняття й аналізу інформації, який характеризується фрагментарністю, алогічністю, непослідовністю, швидкістю сприйняття образів, візуальністю та асоціативністю. Справедливим є зауваження О. Фрідмана, що при такому способу мислення «навколишній світ перетворюється на мозаїку розрізаних, мало пов'язаних між собою фактів. Людина звикає до того, що вони постійно, як у калейдоскопі, змінюють один одного, і постійно вимагає нових» [14].

Можемо виділити такі характеристики кліпового мислення:

- особлива форма розумової діяльності сучасної людини;
- феномен, який притаманний цифровій Людині;
- своєрідна захисна фізіологічна реакція сучасної молоді від надмірного інформаційного перевантаження;
- адаптація людини до інформаційних умов сьогодення.

З поняттям «кліпове мислення» пов'язані поняття «кліпова свідомість», «кліпова поведінка», «кліпова культура», що утворюють між собою взаємозумовлену послідовність. Елвін Тоффлер у фундаментальній праці «Третя хвиля» констатує, що кліпова свідомість «стає основною формою сприйняття дійсності... і єдино можливим рішенням стає збирати світ наосліп, особливо найзабавніші його черепки» [12, с. 234]. Якщо прийнято такий підхід, то «кліпова свідомість», як наступний закономірний етап пізнання навколишньої дійсності, характеризується мозаїчним, різноманітним, але у той ж час багатовимірним сприйняттям світу. У такому форматі поняття «кліпова поведінка», «кліпова культура» є подальшим рівнем сприйняття оточуючого світу молодою людиною.

Кліпова поведінка – це специфічна модель соціальної діяльності сучасної людини, для якої водночас притаманна різноманітність і багатофункціональність; фрагментарність і здатність швидко акумулювати велику кількість знань, незавершеність початої діяльності та природна допитливість; нелогічність і працьовитість.

Цілком закономірно, що при таких психофізіологічних змінах сучасної молоді процес читання художньої книги ускладнюється. Не є секретом той факт, що інтерес до книги в українському суспільстві згасає. Попри те, що в Україні щороку проходить близько 15 книжкових виставок-ярмарків (Форум видавців у Львові, «Зелена хвиля», «Книжковий арсенал» тощо), питання читання/не читання книги залишається актуальним. У молодій людини, яка перебуває щодня

в інтенсивному інформаційному просторі, все менше часу залишається власне для вдумливого читання, для естетичного задоволення від прочитаного. Парадоксальним є той факт, що дитина здатна годинами, не втомлюючись, наприклад, грати в комп'ютерні ігри, але миттєво відчувати втому від читання художньої книги. У цьому контексті доцільно згадати книгу Ростислава Семківа «Як читати класиків», де автор подає правила різних видів читання (швидкого, вдумливого, академічного), пропонує поради щодо сприйняття складних художніх текстів, а також вчить виробленню власної читацької стратегії [11]. На наше переконання, поява цієї книги є логічною, адже читання художньої книги надає можливість учням/студентам винирнути із віртуального світу, відірватися від екранів комп'ютерів, натомість зосередити свою увагу на творчій уяві, пізнати інші культури, осягнути національну самобутність. Усе частіше лунає думка, що «ті, хто читає книги, керуватимуть тими, хто дивиться телевизор», адже світосприйняття активного читача дозволяє йому досягати певних успіхів у житті, демонструвати життєву позицію, відстоювати свої погляди та переконання.

Безсумнівно, що у такому форматі зростає роль учителів-словесників, і, відповідно, актуалізується питання фахової підготовки майбутніх учителів-філологів. Вирішення окресленої проблеми спрямовує нас до роздумів відомого літературознавця Г.Д. Клочека. Так, у 2016 р. на сайт *Osvita.ua* були розміщені міркування Г.Д. Клочека на тему ролі літературної освіти в школі [7]. У 2017 р. ці думки увійшли до ґрунтовної праці Г.Д. Клочека «Літературна освіта в новій українській школі: стратегія і тактика реформування», яка була надрукована у двох номерах журналу «Дивослово» [8]. З точки зору теми нашої статті окреслимо принципові положення, що проголошено знаним літературознавцем.

1. Корективи змісту та методів викладання літератури. Ця потреба, акцентує вчений, зумовлена серйозною психологічною проблемою – відсутністю вмінням концентрувати увагу на якомусь одному питанні (кліпове мислення). «Одна річ вивчення літератури в період золотого віку філологічної освіти, коли література не відчувала конкуренції з боку кіно, телебачення, інтернету, і зовсім інша – коли молода людина перебуває в потужних інформаційних, переважно аудіовізуальних, легших для сприймання потоках» [8, с. 9]. Цілком погоджуємось із думкою Г.Д. Клочека, що на часі у школах і університетах ревізія літературної освіти, але лише спільними зусиллями педагогів, філологів і психологів можна подолати існуючі лакуни у системі освіти.

2. Сучасний підліток і осягнення ним творів прозової класики. Г.Д. Клочек увиразнює актуальну проблему сьогодення – зниження читацької активності, зникнення культу книги, як наслідок загально низький рівень читацької культури. Вагомо, що окреслену проблему науковець пов'язує із кліповим мисленням. Аналізуючи зміст і наповненість навчальних програм з української літератури, літературознавець слушно резюмує, що, по-перше, сучасні програми не складені з урахуванням змін психофізіологічного характеру сучасної дитини, по-друге, впроваджений

калейдоскоп імен і творів у програмі ще сильніше поглиблює проблему кліпового мислення у школярів. «Вона (програма – Н.Г.) змушує ковзати по поверхні, а не заглиблюватися в суть предмета вивчення: численні письменницькі постаті не перетворюються на яскраві індивідуальності, а стають усього-на-всього прізвищами, які треба запам'ятати для ЗНО, знання ж про численні твори зводяться у кращому разі до сухої інформації загального характеру (тема – ідея – основні персонажі)» [8, с. 10].

3. Літературна освіта і кліпова свідомість. Справедливим є твердження Г.Д. Клочка, що саме художня література є тим засобом, який може «вилікувати і виробити імунітет» від поширеної хвороби сьогодення – кліпового мислення. «Високохудожній твір будь-якого жанру є своєрідним інформаційним згустком, сприймання якого потребує неабиякої концентрації уваги. А тепер уявімо собі, як із року в рік, із класу в клас, протягом дитинства, підліткового віку, юності, тобто за період навчання в середній школі, майже щодня учень концентрується на сприйманні літературних текстів. Маємо на увазі концентрацію особливу, яка активізує всі ділянки мозку. А головне – цей процес концентрованого сприймання тексту здатний буквально втягувати читача в нові для нього світи, ознайомлювати з іншими епохами й культурами, проживати життя інших людей і таким чином розвивати в собі емпатичні здібності» [8, с. 11]. Послугуючись педагогічними ідеями В.О. Сухомлинського, Г.Д. Клочек ще раз фокусує увагу науково-методичної громади на значущості художньо-образного мислення для інтелектуального становлення сучасної цифрової людини. Літературознавець справедливо наголошує, що саме читання є одним із ефективних тренінгів, що спрямований на боротьбу з кліповою свідомістю. Читання художнього твору вчить молодих людей концентрувати увагу, утримувати її, вибудовувати цілісну модель сприйняття та пізнання світу.

4. Літературна освіта й нова українська школа. Для успішної реалізації потужного потенціалу літературної освіти потрібно, слушно констатує Г.Д. Клочек, збільшення годин на викладання літератури; онов-

лення навчальних програм; високоосвіченого та високопрофесійного вчителя.

Отже, найбільш доступний (дієвий, результативний, продуктивний) метод мінімізації негативного впливу кліпового мислення – читання художнього твору. Цікавим є наступний факт: британські нейрофізіологи експериментально довели, що душевний стан людей за 6 хв. прослуховування музики покращився на 61%, після випитої кави – на 54%, перегляду фільму – на 21%, натомість після читання – на 68% [16]. Погоджуємось із зауваженнями О.О. Ісаєвої, що на сучасному етапі навчання школярів, а доволі часто й студентів, необхідно вчити їх переключати не лише увагу, але й спосіб читання, зокрема «від читання-сканування до вдумливого читання-занурення у текст» [с. 35]. Вагомими є роздуми науковця-методиста щодо зміни формули читання. Так, О.О. Ісаєва переконливо стверджує, що у сучасних учнів і студентів переважає прагматичне читання, яке можна позначити наступною формулою: «читаю = критично сприймаю – розмірковую – піддаю сумнівам – перевіряю – зіставляю – аналізую – даю оцінку = пізнаю» [6, с. 35]. У контексті проблеми кліпового мислення цей аспект читання набуває додаткового значення, адже спрямовує читацький інтерес учнів / студентів до пошуку «своїх книг», до бажання → прагнення досліджувати (відкривати, пізнавати, інтерпретувати) оточуючий світ крізь призму художніх образів.

Висновки. Як бачимо, інтенсивний технологічний розвиток, полікультурний Інтернет-простір, світ комп'ютерів, цифрових технологій тощо стали визначальними у формуванні психофізіологічних особливостей сучасної молоді. Однією із таких специфічних якостей молоді є кліпове мислення, яке передбачає невміння зосереджуватися на конкретному об'єкті, а також фрагментарність, алогічність і непослідовність сприйняття та пізнання оточуючої дійсності. Читання є тим ефективним засобом, за допомогою якого молода людина здатна навчитися концентрувати свою увагу, розвивати свій творчий потенціал, подолати фрагментарність мислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гиренок Ф.И. Метафизика пата (косноязычие усталого человека). – М.: Лабиринт, 1995. – 201 с.
2. Гиренок Ф.И. Клиповое сознание. – М.: Проспект, 2016. – 256 с.
3. Гич Г.М. «Кліпове» мислення молоді: друг чи ворог навчання? // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія: Педагогіка. – 2016. – Т. 269. Вип. 257. – С. 38–42. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2016_269_257_8
4. Горлач Д.А. Феномен «кліпового мислення» в контексті радикалізації перетворень інформаційного середовища // Вісник Книжкової палати. – 2016. – № 5. – С. 45–48.
5. Ісаєва О.О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури: монографія. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. – 380 с.
6. Ісаєва О.О. Виклики сучасності і шкільна літературна освіта в Україні: у пошуках відповідності // Актуальні проблеми професійної підготовки студентів-філологів до роботи в сучасному освітньому просторі: [збірник статей]. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2017. – Вип. 1. – С. 29–37.
7. Клочек Г.Д. Про сенс літературної освіти в школі // Режим доступу: <http://osvita.ua/school/53378>
8. Клочек Г.Д. Літературна освіта в новій українській школі: стратегія і тактика реформування // Дивослово. – 2017. – №1. – С. 7–11.
9. Маклюэн М. Галактика Гуттенберга: Становление человека печатающего. – М.: Академический проект, 2005. – 496 с.
10. Мірошніченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах. Підручник. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 432 с.
11. Семків Р. Як читати класиків. – Київ: Пабулум, 2018. – 288 с.
12. Тоффлер Е. Третья хвиля [пер. з англ. А. Євса]. – К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. – 452 с.
13. Удовицька Т.А. «Кліпове мислення» молоді: особливості прояву в процесі навчання (до постановки проблеми). //

- Вища освіта України: теорет. та наук.-метод. часопис. Дод. 1. Вип. 31. Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського простору / Ін-т вищої освіти НАПН України. – К., 2013. – Том VIII (50). – С. 407-416
14. Фрідман О. Психологія кліпового мислення. Що це таке? [Електронний ресурс]. // ІТ-ТЕХНОЛОГІЇ – Режим доступу до ресурсу: <http://itstechnology.ru/page/klipovogo-mislennja-shho-ce-take>
15. Фрумкин К.Г. Откуда исходит угроза книге // Знамя. – 2010. – № 9. Режим доступу: <http://znamlit.ru/publication.php?id=4377>
16. Читання – кращий захист від стресу // УНІАН інформаційне агентство. – 2009. Режим доступу: <https://www.unian.ua/health/country/206507-chitannya-kraschij-zahist-vid-stresu.html>

REFERENCES

1. Girenok F.I. Metaphysics of stalemate (tongue-tiedness of a tired person). – М.: Labyrinth, 1995. - 201 p.
2. Girenok F.I. Clip consciousness. – М.: Prospectus, 2016. - 256 p.
3. Gych G. The «clip» consciousness youth: friend or foe training? // Scientific works [Pyotr Mohyla Black Sea State University, Kyiv-Mohyla Academy Complex]. Series: Pedagogy. – 2016. – Vol. 269. Vip. 257. – P. 38-42. Mode of access: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchduped_2016_269_257_8
4. Gorlach D.A. The phenomenon of «clip thinking» in the context of radicalization of the transformation of the information environment // Bulletin of the Book Chamber. – 2016. – No. 5. – P. 45-48.
5. Isaeva O.O. Theory and Technique of Students' Reading Activity Development in the Process of Foreign Literature Studying: monograph. – К.: View of the NPU named after MP Drahomanov, 2003. - 380 p.
6. Isaeva O.O. Challenges of Modernity and School Literature Education in Ukraine: In Search of Conformity // Aktual'ni problemi profesijnoi pidgotovki studentiv-filologiv do roboti v suchasnomu osvith'omu prostori: [zbirnik statej]. – Ivano-Frankivs'k: Simfoniya forte, 2017. – Vip. 1. – P. 29-37.
7. Klochek G.D. On the meaning of literary education in school // Mode of access: <http://osvita.ua/school/53378>
8. Klochek G.D. Literary education in the new Ukrainian school: strategy and tactics of reform // Divoslovo. – 2017 – №1. – P. 7-11.
9. MacLuan M. The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man. – М.: Academic project, 2005. – 496 pp.
10. Miroshnichenko L.F. Methods of World Literature Teaching in Secondary Educational Establishments. – К.: Publishing House "Word", 2010. - 432 pp.
11. Semkov R. How to read the classics. – Kyiv: Pavlum, 2018. – 288 p.
12. Toffler E. Tretja hvilja [per. from english A.Evsa]. - К.: View. House «Universe», 2000. – 452 pp.
13. Udovitskaya T.A. «Clip thinking» of youth: peculiarities of manifestation in the process of learning (before the problem is raised). // Higher Education of Ukraine: Theorems. and sciences method. a magazine Add 1. Whip. 31. Higher Education of Ukraine in the Context of Integration into the European Space / Institute of Higher Education of the National Academy of Sciences of Ukraine. – К., 2013. – Volume VIII (50). - P. 407-416
14. Friedman O. The Psychology of Clip Thinking. What it is? [Electronic resource]. // IT TECHNOLOGIES Mode of access: <http://itstechnology.ru/page/klipovogo-mislennja-shho-ce-take>
15. Frumkin K.G. Where does the threat come from the book // Banner. - 2010. - No. 9. Mode of access: <http://znamlit.ru/publication.php?id=4377>
16. Reading – the best protection against stress / UNIAN news agency. - 2009. Mode of access: <https://www.unian.ua/health/country/206507-chitannya-kraschij-zahist-vid-stresu.html>

Literary education of young people and the problem of clip-thinking

N. Hrytsak

Abstract. The article deals with the problem of youth literary education and clip-thinking intercorrelation. The nature of clip-thinking is characterized as a new algorithm of perception and information analysis, the main features of clip-thinking are defined. It is emphasized that the concept of “clip-thinking” is tightly connected with “clip consciousness”, “clip culture” that form mutual determinative sequence. We focus on the problem of modern youth psychological characteristics changes that are in the intensive digital world. We have proved that reading is an effective way of minimizing of clip-thinking negative influence.

Keywords: literary education, reading, student, studying, clip-thinking, clip consciousness.